

Z řeckého hlediska lze například mluvit o $\rho\epsilon\tau\acute{\eta}$ koně, tj když kůň nepatří jenom do svého druhu, nýbrž když reprezentuje výtečnosti koně – rychlost, sílu, jiskru – v nejvyšším smyslu slova“ (Patočka 2012, 114).

Zdá sa, že Patočkovu spresnenie terminológie má svoju opodstatnenosť, ak si uvedomíme historickofilozofický kontext pojmu $\rho\epsilon\tau\acute{\eta}$. Platon v *Protagorovi* a Aristoteles v druhej knihe *Etiky Nikomachovej* tento pojem používajú na označenie dokonalosti, respektíve kvalitatnosti chápanej všeobecne. Pojem $\rho\epsilon\tau\acute{\eta}$ možno prekladať aj ako znamenitosť.

Vydanie Patočkových prednášok znamená významný edičný čin, ktorý kompletizuje obrovské filozofické úsilie o pochopenie Platonovho odkazu a jeho využitie pri riešení súčasných filozofických problémov. Možno si už len želať, aby Archív Jana Patočku pripravil v najbližšom čase aj vydanie všetkých ostatných textov z dejín filozofie, a osobitne tých, ktoré sa viažu na Platonovo dielo. Potom sa každý bude môcť osobne presvedčiť, aké obrovské dielo venované dejinám klasickej gréckej filozofie (ale nielen tej) nám Patočka odkázal.

Timea Kolberová

Literatúra

PATOČKA, J.: Platón a Evropa. In: Patočka, J.: *Péče o duši II*. Praha: Oikoymenh 1999, 149-355.
PATOČKA, J.: *Platónova péče o duši a spravedlivý stát*. Praha: Oikoymenh: Filosofia 2012.

Timea Kolberová
Katedra filozofie a dejín filozofie
FF UPJŠ v Košiciach
Moyzesova 9
040 01 Košice
Slovenská republika
e-mail: timea.kolber@gmail.com

DAN ZAHAVI:

Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy and Shame

Oxford University Press 2014, 296 s.

Je možné byť sebou samými len vtedy, keď sme sami, alebo až keď sme spolu s druhými? Je individuálnosť základným rysom ľudskej povahy, alebo je to skôr sociálny konštrukt? Akým spôsobom je možné porozumieť druhým ľuďom v ich najhlbšej individualite? Tieto a podobné otázky si kladie predstaviteľ súčasnej fenomenológie Dan Zahavi vo svojej poslednej knihe *Ja a druhý: Skúmanie subjektivity, vcítania a hanby*, v ktorej

prepája prístupy fenomenologickej a analytickej filozofie k povahe Ja a druhého a ich vzťahom. Po knihách *Subjektivita a individuálnosť. Skúmanie perspektívy prvej osoby* a *Husserlova fenomenológia* pokračuje Zahavi vo fenomenologických výskumoch tentoraz na poli subjektivity, transcendentalizmu a egológie.

Autor sa v rámci textov z oblasti klasickej fenomenológie, filozofie mysle aj súčasných empirických disciplín venuje témam sebuvedomenia, vcítienia (empatie), emócií (najmä hanby), telesnosti, časového vedomia, porúch Ja, expresivity a podobne. V prvej časti knihy sa Zahavi zaoberá problematikou Ja, rôznymi prístupmi k Ja a vôbec tomu, čo znamená skúsenosť byť sám sebou a uvedomovať si vlastné Ja. Prostredníctvom skúmania rôznych skeptických prístupov zisťuje, že Ja nemá nezávislú a samostatnú ontologickú povahu, ale existuje len v rámci vzťahov v spoločenstve, skupine a medzi konkrétnymi jednotlivcami. Objasňuje jemné rozlíšenia mnohých konceptov Ja, akými sú napríklad egologické Ja, interpersonálne Ja, konceptuálne Ja, privátne Ja, a opisuje proces sebauvedomovania. Proces sebauvedomovania spočíva v tom, že už nemluvňa nielenže vie určiť, kde sa nachádza predmet, ku ktorému sa chce dostať, ale vie aj to, že je to ono samo, kto tento konkrétny objekt chce. Ako poznamenáva Zahavi, tieto jemné súvislosti nie je možné študovať bez toho, aby sme sa nepokúsili konceptualizovať svoje vlastné Ja a jeho úlohu pri rozvíjaní a uvoľňovaní emócií.

V literatúre o sebauvedomovaní nájdeme rôzne psychopatologické a filozofické prístupy, ktoré uvažujú o uvedomovaní si Ja ako o privlastnení si vlastnej mysle bez vplyvu iných alebo ako o schopnosti uvedomiť si skutočne samého seba ako samého seba, ale podľa Zahaviho „je sebauvedomenie (*self-consciousness*) problémom s mnohými vrstvami. Objavuje sa v mnohých formách a stupňoch a jedna z jeho najvyspelejších foriem obsahuje uvažovanie o vlastnom živote ako celku“ (s. 14). Zahavi pridáva veľmi podrobné skúmania a zistenia kognitívnych vied a súčasnej teórie mysle o reflexívnom a predreflexívnom sebauvedomovaní a jeho formách. Základnou charakteristikou toho, čo patrí k Ja a ku skúsenosti z pozície prvej osoby, je to, že prístup každého jednotlivca k vlastnému skúsenostnému životu sa vždy líši od prístupu druhého k jeho životu a naopak.

V druhej časti knihy sa Zahavi zameriava na porozumenie druhým, na tému vcítienia a na problematiku subjektivity a intersubjektivity. Problém vcítienia rozoberá na základe analýzy textov klasických fenomenológov, ako sú E. Husserl, J.-P. Sartre, M. Scheler, E. Steinová, A. Gurwitsch či A. Schütz. Zahavi sa pýta, aká je povaha vcítienia a čo je vôbec zámerom vcítienia sa do druhého človeka. „Je vcítienie otázkou spoločného prežívania citov druhého či starosti o druhého, alebo je to možnosť byť emocionálne ovplyvnený zážitkami druhého, hoci nevyhnutne tie isté zážitky nezakúšame“ (s. 101)? Týmito otázkami sa Zahavi snaží dopátrať pôvodu a významu vcítienia a toho, či vcítienie udržiava, alebo naopak ruší diferenciu medzi mnou a druhým. Ďalej sa autor venuje aj rozdielu medzi emočnou nákazou (*emotional contagion*), ktorá spočíva v prenášaní vlastných pocitov na druhého a ktorej centrom je Ja, a vcítiením, ktoré je naopak skôr presunom emócií druhého do seba a ktorého centrom je druhý.

Zahavi sa systematicky dostáva k rôznym fenomenologickým názorom na povahu vcítienia a sociálneho poznania. Pri opisovaní problematiky vcítienia zdôrazňuje Schele-

rovu myšlienku, že pocity a prežívanie druhého vidíme a cítime na jeho výraze tváre, na jeho správaní a na jeho emocionálnych prejavoch. Nepotrebujeme prítom poznať celú zložitosť fyzikálneho vnímania. Potom je vcítenie to, čo mi umožňuje pochopiť druhé zakúšajúce subjekty. Empatické porozumenie môže rozširovať náš život a viesť nás za hranice našej vlastnej aktuálnej skúsenosti. Zahavi poznamenáva, že u Schelera nachádzame niekoľko druhov intersubjektivít alebo konkrétnej socialít, napríklad emočnú nákazu, vcítenie, súcít a emocionálne spoluprežívanie. Podľa Zahaviho zníženie emocionálneho výrazu a vyjadrovania emócií vedie aj k redukcii kvality emócií a k zníženiu autentického vnútorného prežívania (s. 123). Ako uvádza autor, vlastné videnie sveta sa intuitívne alebo vedome obohacuje empatickým pochopením druhého.

V tretej časti sa Zahavi venuje kľúčovému problému svojej práce, a to problému hanby, a skúmaniu jej modalít a rôznych foriem. V živej forme spoločenského prežívania a individuálneho cítenia tu vystupuje komplex viacerých emócií, napríklad rozpačitosť, závisť, hanby, viny, pýchy, žiarlivosti, ľútosť alebo vďačnosti. Zahavi skúma a opisuje viacero pohľadov na význam hanby, pričom v kladnom vymedzení má hanba ako emócia citlivosti a krehkosti ochrannú a etickú hodnotu a súvisí so svedomím (s. 215). Podstatou hanby je to, že poukazuje na konflikt alebo nesúlad medzi našimi vyššími duchovnými hodnotami na jednej strane a našou animálnou prirodzenosťou a telesnými potrebami na strane druhej. Zahavi upozorňuje aj na to, že treba rozlišovať medzi hanbou a vinou. Vina alebo pocit previnenia sa vzťahuje na nejaký konkrétny čin, zatiaľ čo pocit hanby súvisí s celkovým prežívaním a zasahuje človeka ako celú bytosť. V negatívnom vymedzení, ktoré filozoficky rozpracoval hlavne Sartre, má hanba charakter podriadenia a kontroly, je to hanba za seba samého pred druhým a zahŕňa prijatie hodnotenia druhého.

Zahavi minuciózne opisuje aj psychologické výskumy a poznatky zo sociálnych vied a ukazuje napríklad, že prítomnosť emócií, ako sú plachosť, rozpačitosť a hanblivosť, znamená, že dieťa má zmysel pre seba ako predmet hodnotenia druhých a vie, že hodnotenie záleží aj od neho (s. 230). Subjekt hanby môže prežívať určitý pocit ambivalencie: je „celý pri sebe“, pretože sa zameriava na svoje vnútorné pocity a pracuje s pocitmi hanby, viny, odpustenia, trestu, a zároveň je „mimo seba“, pretože je úplne vystavený hodnoteniam druhých.

Podrobným spôsobom Zahavi analyzuje podstatné rysy vzťahu Ja, Ty a My a tvrdí, že prístup prvej osoby množného čísla závisí do veľkej miery od prístupu prvej osoby jednotného čísla. No zároveň sa aj pochybujúco zamýšľa nad tým, či je vôbec možné hovoriť o skupine ako o kolektívnom subjekte. Dôležitejšie je skôr to, že „my“ ako praktická podoba viacerých zainteresovaných subjektov s určitým záujmom nie je pozorované zvonka, ale je to skôr niečo, čo zakúšam zvnútra ako člen spoločenstva, napríklad ako občan štátu, žiak školy alebo člen rodiny. V takýchto spoločenstvách nedochádza iba k spájaniu rôznych perspektív, nie je to iba spojená jednota, ale skôr zachovávaná a udržiavaná pluralita.

Vedecký a problémový rozsah knihy Dana Zahaviho je pozoruhodný. Na jednej strane je to tematický záujem o ťažiskové otázky ako povaha Ja a druhého, racionalita, intencionalita, vedomie, vzťah medzi subjektivitou a sebestvom, mentálne stavy, normati-

vita, narativita, anonymita Ja, sociálne poznanie, solipsizmus, vcítenie, telesnosť, zrkadlové neuróny, inakosť, alternované Ja, sebazakúšanie v autizme, hanba, spoločná pozornosť, kolektívna identita. Na druhej strane je to široký výskumný záber: štúdium poznatkov z rôznych disciplín, akými sú kognitívne vedy, vývinová psychológia, sociológia, neuropsychológia, psychiatria, a ich aktuálne využitie v súčasnej teórii mysle a vo fenomenologickej filozofii. Mohli sme tu len stručne naznačiť myšlienkové smerovanie a hlavné tematické okruhy, ktorými sa Dan Zahavi vo svojej knihe zaoberá. Vďaka svojmu interdisciplinárnemu charakteru a tematickému rozsahu môže byť kniha inšpiratívna pre čitateľov z viacerých disciplín. V knihe azda pocítujeme určitý odstup či absenciu hlbšieho filozofického či etického zamyslenia sa nad konkrétnymi problémami, pretože sa tu prekrýva a spomína mnoho vedeckých teórií Ja a mentálnych stavov. Tieto vecné a vedecké opisy môžu strácať svoj dosah a zmysel, pokiaľ ide o bežné prežívanie života, pretože vyplývajú skôr z kombinácie vedeckých skúmaní než z filozofických pozorovaní konkrétnych a skutočných chcení, motivácií, trápení a vzťahov medzi ľuďmi.

Martin Kompíš

Martin Kompíš
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: martin.kompis1@gmail.com

NATHALIE FROGNEUX (dir.):

Jan Patočka. Liberté, existence et monde commun

Argenteuil: Le Cercle herméneutique – Collection Phéno 2012, 303 s.

Ako je známe, J. Patočka, nielenže vyštudoval románsku filológiu, ale aj sústavne sledoval francúzsku filozofiu, vo francúzštine aj publikoval, a to ešte predtým, než bola podstatná časť jeho diela preložená do tohto jazyka. Nečudo, že Filozofická fakulta (*Institut supérieur de Philosophie*) Univerzity v Louvain-la-Neuve usporiadala na pôde tejto univerzity kolokvium pri príležitosti 100. výročia narodenia a 30. výročia jeho úmrtia.

Ovocím toho kolokvia je prezentovaný zborník pozostávajúci zo šestnástich príspevkov. Okrem úvodného, ktorým je preklad Patočkovho nevydaného rukopisu „K problémom filozofických prekladov“ z r. 1968 od E. Abramsovej do francúzštiny (rukopis bol zaradený do 5. zv. Patočkových *Zobraných spisov: Umenie a čas II*, s. 35-44).¹

¹ Patočka ako jeden z prekladateľov Hegela a Garaudyho, klasický filológ, romanista a germanista nadobudol dosť skúseností a poznatkov na to, aby napísal túto erudovanú stať o filozofickom prekladaní,